

מכמני בראשית רבה לפרשת וישב

מים ראשונים: אנחנו בעיצומו של ספר בראשית ומדרש בראשית רבה המלווה אותו, כמדרש פרשני, לכל אורכו, רצוף מכמני לשון. עושר הפתגמים והמאמרים שבפרשה זו בלבד, מעיד על העושר הלשוני העצום של בראשית רבה כולו. ובע"ה נשלים בעתיד גם מפרשות אחרות, בדומה למכמני ויקרא רבה שהשלמנו לפרשות ויקרא, צו, תזריע ומצורע (ויקרא רבה הוא מדרש "קרוב" לבראשית רבה, ראה הפניה לספר מבוא למדרשים).

מלקות מקבלים מיד – כסף אחרי זמן רב (אם בכלל)¹

בראשית רבה פד ג: "אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג" (איוב ט כג) - אנטונינוס שאל את רבנו, אמר לו: מהו שכתוב "אם שוט ימית פתאום"? אמר לו: גזור שיטול מאה מגלבים – והרי נתונים אצלו! מאה דינרים – זה סוֹכְם לזה וזה סוֹכְם לזה ואין מוציאים ידו כלום - "למסת נקיים ילעג".²

שבלב – בלב, שבלב – בפה

בראשית רבה פד ט: "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו" (בראשית לו ד) – אמר ר' אהבה בר זעירא: מתוך גנותן של שבטים אתה יודע שבחם. להלן: "ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב" (שמואל ב יג כב) – שבלב – בלב. ברם כאן: "ולא יכלו דברו לשלום", שבלב – בפה.³

נתבקרה פנקסי (פנקסו)

בראשית רבה פד יב: "ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר" (בראשית לו יא) - א"ר לוי: נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום ... ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר: כך היה יעקב רואה דברים ממשמשים ובאים, אמר: אם נתבקרה פנקסי, מה יכול אני לעשות?⁴

¹ העונש (הרע) מגיע מיד, השכר (הטוב) מגיע לאט לאט. הרשינו לעצמנו לפשט את לשון המשל שבמדרש. והמשך הנמשל שם בהקשר לפרשת השבוע: "אמר ר' אחא: בשעה שהצדיקים מבקשים לישב בשלוח בעולם הזה, השטן בא ומקטרג ואומר: לא דים שהוא מתוקן להם לעולם הבא, אלא שהם מבקשים לישב בשלוח בעולם הזה". הקשר בין המשל לנמשל הוא אולי קצת מורכב, אבל כוונת המשל לומר שיש הבדל בין גזר דין לחובה ובין גזר דין לזכות. גזר דין לחובה ולעונש מתקיים מיד. אם בית הדין פוסק שאדם חייב מלקות – הוא סופג זאת מיד ובמקום. אך אם פסק הדין הוא לטובה, כגון שיש ליתן לאדם כסף (בפרט כסף של השלטון!), עובר הרבה זמן עד שהכסף מגיע – אם בכלל. הפקיד הזה לוקח קצת, הפקיד הזה קצת, צריך לכנס ועדה, המשרד הזה מפקיד את הכסף קודם כל בחשבות שלו וכו' וכו'. אולי רבי רומז כאן לאנטונינוס על ההתנהגות של שלטונות רומא (ראה דברינו רבי ואנטונינוס בפרשת וישלח). חזרה לנושא שלנו, הדברים הרעים קורים מיד ובחטף – "שוט ימית פתאום" בעוד שהדברים הטובים נסחבים ונסחבים – "למסת נקיים ילעג". (אם כי, אולי ההבדל הוא גם בין מלקות ובין כסף). זה המוטו הפסימי על יעקב שביקש לישב בשלוח, עליו כבר הרחבנו לדון בפרשה זו בשנה האחרת.

² ובלשון ארמית: די בליביה - בליביה די בליבהון – בפומהון. ובלשון המוכרת לנו יותר, כפי שמביא רש"י על הפסוק: "ולא יכלו דברו לשלום - מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב". וכן הוא במקומות רבים, כגון בגמרא פסחים ק"ג ב: "שלושה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב וכו'". כך גם שיטת אב"י בגמרא בבא מציעא מט א ש"הין צדק" שכתוב בתורה (הן צדק בדרשות חז"ל) הוא "שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב". ומדרש תהלים (בובר) מזמור יב מוסיף את הביטוי "בלב ולב": "ואלה דבריו: "שוא ידברו איש אל רעהו - שפת חלקות, שמחליקין בשפתותיהם, בלב ולב ידברו, אחד בפה ואחד בלב". ועל דרך החיוב ראה דברינו תוכו כברו בפרשת תרומה. אך אם נחזור אל אחי יוסף, אולי שבחם אינו כזה גדול. ראה מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק יט על הפסוק: "לא תשנא את אחיך בלבבך" וזה לשונו: "אלא למוד משבטים, שמתוך גנותן למדנו שבחם, שנאמר: ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לו ד), רצה לומר כי שונאים את יוסף היו ולא היו יכולים לדבר עמו בפה לשלום מאחר שהלב שונא, והזהירך התורה שלא תשמור השנאה בלבבך ואתה מדבר בפה רכות. אלא העבר השנאה והוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום". אחד בפה אחד בלב, בפרט לשון חלקות של מי שבלבו שונא, היא אכן דרך נלוזה ומוטב כבר לשתוק. אבל יש דרך טובה יותר: להעביר את השנאה - להיות מתלמידיו של אהרן.

³ פירוש הביטוי הוא שפשטו בפנקס בו רשומים כל מעשי האדם ונמצא שהוא בחובות, שרבים עוונותיו על זכויותיו, ולפיכך הגיעתו הצרה שהגיעה. נראה שביטוי זה הוא ייחודי למדרש בראשית רבה וממנו לקחו מדרשים מאוחרים כמו תנחומא, ילמדנו ואחרים. ביטוי קרוב מצאנו ברש"י על הגמרא בברכות נד ע"ב שעיון תפילה, היינו תפילה ארוכה ו'בחזוקה', מזכיר את עוונותיו של האדם, אומר רש"י: "שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו לומר: זה בוטח בזכויותיו, נראה מה הם". ראו דברינו עיון תפילה בדפים המיוחדים. ולגבי יעקב, 'נתבקרה פנקסו' עוד הרבה לפני כן, בניזיפה של הקב"ה: "קום עלה בית אל", לאחר שחזר בשלום לארץ ישראל וקוימו לו כל הבטחות והוא לא מקיים את נדרו. ראה בראשית רבה פא ב: "ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה וגו', מוקש אֶדָם יֵלַע קֶדֶשׁ וְאַחַר נִדְרִים לְבַקֵּר (משלי כ כה) ... א"ר ינאי: איחר אדם את נדרו נתבקרה פנקסו ... א"ר אבא בר כהנא: אם חשבת בלבך דבר מצוה לעשות ולא עשית, נוח לך ליתן זמם על פיך ולא לפסוק. א"ר יודן: מה ידך סמוכה לפיך, כן יהיה נדריך סמוך לפיך. רבנן אמרי: מה ידך קודם לפיך, כן יהיה נדריך קודם לפיך. תדע לך שכן שהרי אבינו יעקב ע"י שאיחר נדרו נתבקרה פנקסו, שנאמר (בראשית לה) ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח". 'נתבקרה פנקסו' שם הוא מעשה דינה. ובהמשך המדרש שם, נמצאים שני מכמני לשון נוספים: "אמר ר' אבא בר כהנא: בשעת צרה – נדר, בשעת רווחה – שטף" – בשעת צרה נדרת ועכשיו שרווח לך שכחת (נשטף העניין). ור' לוי מוסיף שם: "נִפְתָּח חַרְשֵׁת – הקש עליה". שהקב"ה נאלץ להקיש על נפתו של יעקב שנסתמה ונתחרשה. ראה ביטויים אלה שם ובמפרשים וכן דברינו קום עלה בית אל בפרשת וישלח. ועד כאן בפנקס המתבקר או המבוקר.

כל המתאבלים עליו מתאבלים עימו

בראשית רבה פד כא: "ויבך אתו אביו" - זה יצחק, ר' לוי ור' סימון. ר' לוי אמר: אצלו היה בוכה וכיון שהיה יוצא מאצלו היה רוחץ וסך ואוכל ושותה.⁵ ולמה לא גילה לו? אמר: הקב"ה לא גילה לו ואני אגלה לו? ר' סימון אמר: על שם: כל המתאבלים עליו - מתאבלים עמו.⁶

מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים

בראשית רבה פד כא: "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, וימאן להתנחם" - מטרונה שאלה את ר' יוסי, אמרה לו: כתיב: "כי יהודה גבר באחיו" (דברי הימים א ה ב), וכתוב: "וינחם יהודה ויעל על גוזזי צאנו". וזה אביהם של כולם "וימאן להתנחם"?⁷ אמר לה: מתנחמים על המתים ואין מתנחמים על החיים.⁸

המתחיל במצווה ואינו גומרה ובא אחר וגומרה, היא נקראת על שמו

בראשית רבה פה ג: ר' יהודה בר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן: כל מי שהוא מתחיל במצווה ואינו גומרה, קובר את אשתו ואת בניו. ממי אתה למד מיהודה: "ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו" (בראשית ל זכו) - היה לו להוליכו על כתפו אצל אביו. מה גרם לו? קבר אשתו ובניו.⁹ רבי הונא בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כל מי שמתחיל במצווה ואינו גומרה ואחר בא וגומרה, היא נקראת על שמו של שני.¹⁰

שתיים את היין החזירו את הקנקן למקומה

בראשית רבה פה ג: זהו שכתוב: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל" (יהושע כד לב), ולא משה העלם? שנאמר: "ויקח משה את עצמות יוסף עמו" (שמות יג יט)! אלא לפי שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ואלו נטפלו בהם, לפיכך נקראת על שם: "אשר העלו בני ישראל". מושלים אותו למה הדבר דומה? לליסטים שנכנסו למרתף אחד של יין. נטלו קנקן אחד ושתו. הציץ עליהם בעל המרתף, אמר להם: יערב לכם, יבושם לכם, ימתק

⁵ יצחק, שהשתתף באבלו של יעקב בנו, אבל הוא עצמו לא נהג באבלות כפי שנסביר להלן.

⁶ בסדר הדורות, יוסף נמכר עוד בחיי יצחק הסבא שנפטר ארבע שנים לאחר מכירת יוסף (לפי שיטות אחרות אף יותר), וכאן סבא יצחק שבא לנחם את אבא יעקב! לצד התיאור הסיפורי-אגדתי המרגש, משמש מדרש אגדה זה (מספר בראשית!) כסמך להלכה בדיני אבלות; הלכה הקובעת שיחסי הקרבה המשפחתיים לדין אבלות הם הדדיים. מי שמתאבלים עליו (בן על אביו, בעל על אשתו) הוא גם זה שאילו הוא היה נפטר קודם, היו מתאבלים עמו (האב על הבן, האשה על בעלה). ראה מסכת שמחות פרק ד הלכה א: "על כל האמור בתורה כהן מטמא - ישראל מתאבל; כהן מטמא על אביו ועל אמו, על בנו ועל בתו, על אחיו ועל אחותו ועל אשתו". וכשמנסה שם רבי שמעון בן אלעזר להוסיף סבא מצד אחד ונכדים מצד שני, עונים לו חכמים: "כל מי שמתאבל עליו מתאבלין עמו, וכל מי שאין מתאבל עליו אין מתאבלין עמו" ולכן כאשר יצא יצחק מיעקב האבל, לא נהג אבלות ורוחץ וסך ואכל ושתה (ולפי הדעה הראשונה, משום שידע שיוסף באמת לא מת). ראה עוד בנושא זה גמרא מועד קטן כ"ב. ועד כאן בביטוי זה.

⁷ מיהודה, מקשה המטרונה, לומדים שאין מקשים על המת ויש בסופו של דבר לקבל תנחומים ולחזור לחיי עשייה. ראה מועד קטן כז ע"ב שאין להתקשות על המת יותר מדאי והסיפור הקשה שם על שכנתו של רב הונא שהייתה בוכה בכי גדול על בנה ורב הונא מנסה לעצור בעדה ומה אירע לה. ראה כמו כן פירוש רמב"ן בפרשת ראה, דברים פרק יד פסוקים א-ב: "בנים אתה לה' אלהיכם ... כי עם קדוש אתה לה' אלהיך", שמפסוקים אלה יש "סמך לרבותינו באסרם להתאבל על נפש יותר מדאי". תלמידת חכמים היא המטרונה שלנו!

⁸ כפי שחוו על בשרם הורי וקרובי נעדרים שמרגישים באיזה חוש שיש אי הבן \ האב \ האח חי או שמה כבר איננו בין החיים. ואין מתנחמים על החיים. ובאשר ליעקב, מה היה "החוש השישי" שלו? מדרש בראשית רבתי פרשת וישב ויגש עמוד 221 אומר בפשטות: "שבלבו היה חושב שהוא חי". מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק לז מוסיף שהקב"ה נתן לו סימן "שלא ימות אחד מבניך בימך". אך הגדיל מכולם לעשות מדרש מסכת סופרים הוספה א פרק א הלכה ג: "תני, מה עשה יעקב אבינו כשהביאו בניו את הכתונת בדם? לא האמין להן כל עיקר ... דכתיב וימאן להתנחם ... ומה עשה? הלך בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה. וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו. היאך כתב? על אבן אחת, ראובן טלה ניסן, וכן לכל אבן ואבן. התחיל מראובן ואמר להן: גוזרני עליכם שתעמדו. לראובן, ולא עמדו. לשמעון, ולא עמדו. וכן לכל שבט ושבט, ולא עמדו האבנים. וכיון שהזכיר להם שם יוסף, מיד עמדו וזכרו לפני אבן יוסף. ועדיין לא ברור לו הדבר שהוא חי, ועוד הלך ונחן באלומות כדעת הראשון, וכתב עליהן שמות השבטים והמזלות והחדשים ואמר להן: גוזרני עליכם שתשתחו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים, לא עמדו. ליהודה שהוא מלך, ולא עמדו. וכשהזכיר להן יוסף, עמדו וזכרו כולם ליוסף. ועדיין לא נתברר שהוא חי, אלא מן המשמרות, אלישיב הכהן, על שם להשיבו אל אביו, אלקנה, שקנהו פוטיפר, ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר". ונראה שגם כאן הלכו הסימנים אחר הלב.

⁹ שפרשת "ויורד יהודה מאת אחיו", פרק לח המפסיק בסיפור מכירת יוסף, היא עונש ליהודה. ראה דברינו [מעשה יהודה ותמר נקרא ומיתרגם](#) בפרשת וישב. ובאשר לראובן, הוא דווקא יוצא נקי מהסיפור, עפ"י המדרש, משום שהציל את יוסף מהריגה ולא הצליח להשלים את המשימה משום שהלך לשמש את אביו. וזכה ראובן לביטוי המביע לקיחת אחריות: "אין הסרוחן תלוי אלא בי" ו"אתה פתחת בהצלת נפשות תחילה". ראה בראשית רבה פד טו.

¹⁰ ומשם ממשיך המדרש למשל הבא: "שתיים את היין, החזירו את הקנקן למקומה". יש לקרוא מדרש זה והבא אחריו (בפתגם הסמוך) ברצף ישיר, ואנו הפרדנו לצורך הבלטת מכמני הלשון בהם אנו עוסקים. לעצם הביטוי, מקובלת בימינו שגרת הלשון: המתחיל במצווה אומרים לו גמור, אך לשון חכמים במקור היא: "מי שהתחיל במצווה הוא גומרה", או "מי שהתחיל במצווה הוא יגמור מצוותו". והקרוב ביותר ללשונו היום הוא: "אם התחלת במצווה הני גומר את כולה". כבר הרחבנו בנושא זה והקדשנו לו את הדף [המתחיל במצווה הוא גומרה](#) בפרשת מטות (במלחמת מדין שפנחס נקרא להשלים). אך נראה שהמקור הוא בפרשתנו במעשה יהודה שהתחיל בהצלת יוסף ולא סיימה. וכך גם משה בהעלאת עצמות יוסף כמכמן הלשון הבא.

לכם! שתינתם את היין, החזירו את הקנקן למקומה. כך אמר הקב"ה לשבטים: מכתתם את יוסף, החזירו עצמותיו למקומן.¹¹

מצא בעל חוב מקום לגבות את שטרו – ממצה את החבית ומעמידה על שמריה

בראשית רבה פה ב: "וירד יהודה מאת אחיו". אמר: בואו ונפזר עצמנו, שכל זמן שאנו מכוונסין השטר מצוי להיגבות. אמר להם הקב"ה: עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה אין אחד נתפס ע"י כולם? וכיון שנמצאו בגביע אמרו: "האלהים מצא את עון עבדיך". א"ר יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו, א"ר לוי: כזה שהוא ממצה את החבית ומעמיד אותה על שמריה.¹²

מיצוי היום, מיצוי הדין, מיצוי הנפש, מיצוי החשבון

בראשית רבה פרשת מקץ, צב ב: "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש" (בראשית מג יד). "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא" (תהלים לב ו) – "לעת מצוא" - לעת מיצוי היום, לעת מיצוי הדין, לעת מיצוי הנפש, לעת מיצוי החשבון. כיון שראה יעקב אבינו שנתמצה החשבון התחיל שופך תחנונים: "ואל שדי יתן לכם רחמים".¹³

נר המקום

בראשית רבה פה ד: "וַיִּרְא שֶׁ הַהוֹדָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוֹ שְׁוֵעִי" (בראשית לח ב) – בית איש תגר, נר המקום.¹⁴

תלה הגדולה בבעליה

בראשית רבה פה ד: "וויאמר אליהם יוסף הלוא לאלהים פתרוניים" (בראשית מ ח) - ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי: תלה הגדולה בבעליה.¹⁵

¹¹ בהמשך המדרש שם הלשון חריפה יותר. לא הקב"ה אומר את זה לבני ישראל, אלא יוסף לאחיו (אחרי שלכאורה התפייסו לגמרי אחרי מות יעקב): "ממקום שגבתוני לשם החזירוני". (ולכן הוא גם צריך להשביע אותם). מדרש זה הוא כאמור המשך למדרש הקודם וממנו יוצא שגם משה לא השלים את המצווה שהתחיל בה. ראה שמות רבה כ ט, תנחומא בשלח ב וכן פסיקתא דרב כהנא פיסקא יא, שכולם עוסקים בסיפור שהמצרים ניסו להעלים את ארונו של יוסף והכניסוהו בארון ברזל ושקעוהו בנילוס ובשעה שכל בני ישראל היו עסוקים בשאילת כסף וזהב מהמצרים, משה הלך לבדו לנילוס, השתיק את כל הכשפים שהמצרים שמו סביב הארון וקרא: "יוסף יוסף, הגיעה השעה שהקב"ה גואל את בניו, השכינה מעוכבת לך, ישראל מעוכבים לך, ענני כבוד מעוכבין לך. אם מודיע את עצמך הרי יפה, ואם לאו הרי אנו נקיים משבועה שהשבעתה את אבותינו. מיד צף ועלה ארונו של יוסף". טרח משה בנשיאת ארונו של יוסף ארבעים שנה במדבר. והגם שלא השלים את המצווה, יש למשה צידוק של "כח עליון" (Force Majeure) שמנע ממנו לעשות כן וגמל לו הקב"ה על כך: "אמר הקב"ה למשה: עליך נתקיים חכם לב יקח מצות, יוסף היה חייב לאביו לקברו מפני שהוא בנו, ואתה לא בנו ולא בן בנו ולא היית חייב לעסוק בו וקברת אותו. וכן אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגיא". ראו הדף **מיתת משה** בפרשת ואתחנן **ומדרש פטירת משה**.

¹² מה שנקרא מיצוי הדין או העונש עד תום, בדומה לריקון החבית (היין) עד תחתיתה בה מצויים השמרים (יין המשומר, ראה הפועל שָׁמַר במילונים שהוא סינון היין מהשמרים). שים לב לחילוף ה"א ואל"ף וניקוד המ"ם בשתי הדרשות של ר' יצחק ושל ר' לוי: האלהים מצא או מיצה את עוון עבדיך. האחים מנסים למנוע את מיצוי (ומציאת) הדין בכך שהם מתפזרים. שהרי עשו מה שעשו בחבורה וכינוס (ראה דברינו **הקולר תלוי בצואר כולם** בפרשת מקץ) ואולי הפיזור ימנע את העונש המתבקש. ירידת יהודה מאת אחיו מתפרשת כאן לא כהידרדרות אישית שלו (כמי שהתחיל במצווה ולא גמר, כמי שעתידי להיות מלך ולא יודע לקחת אחריות ומנהיגות, ראה דברינו **מה בצע כי נהרוג את אחינו**), אלא כדוגמא לפיזור האחים ופירוק החבורה. כפי שעשה יהודה, עשו כל השאר, כל אחד הלך למקום אחר ואין התורה מספרת על כך. אך דא עקא, שאת מיצוי הדין אי אפשר למנוע ובעל השטר כבר ימצא דרכים לגבות את חובו. האחים חוזרים ומתאחדים בעל כורחם לצורך הירידה למצרים לשבור אוכל בשנות הרעב, והחבורה, כחבורה, כשמרים בחבית, חוזרת ומתכנסת ודינה מתמצה. מכמני לשון אלה חוזרים גם בבראשית רבה צב ח, פרשת מקץ: "האלהים מצא את עון עבדיך, אמר רבי יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטרו, אמר רבי יצחק: כזה שהוא ממצה את החבית ומעמידה על שמריה". האחים שישבו לאכול לחם לאחר שזרקו את יוסף לבור, מתייצבים כעת לפני מי "שמאכיל לחם לכל באי עולם", כפי שמתאר המדרש בפרשתנו (בראשית רבה פד טז) שהוא כפל משמעות הקב"ה או יוסף.

¹³ אחרי המדרש הקודם, לא יכולנו שלא להביא מדרש זה, הלקוח מהפרשה הבאה, הממצה עד תום את מיצוי הנפש ומיצוי הדין שעוברים יעקב בייסוריו בשל מכירת יוסף, ברגע הנורא שבנימין נלקח למסע שאין לדעת את תוצאותיו. מהמעט שבדקנו נראה שהביטוי מיצוי הדין, למצות את הדין, השגור בלשונו היום, החל מתפילותינו ("אם תמצה עומק הדין") וכלה בשיח התקשורתי היום-יומי, מקורו בבראשית רבה זה, ועכ"פ לא מצאנו רבים כמותו בספרות חז"ל: משנה, גמרא, תוספתא ומדרשים קדומים. והמאיר עינינו והממצה מקורות, תולדות והשתלשלות ביטוי זה – ימהר תשובתו ויחיש תשודרתו אלינו ויבורך בכל מילי דמיטב.

¹⁴ עניין התגר, שפירושו שהיה סוחר ולא דווקא כנעני במוצאו ("וחגור נתנה לכנעני"), קשור לנשיאת בני ישראל נשים כנעניות, נושא בו דנו בדברינו **בני קטורה** בפרשת חיי שרה. המדרש רוצה להגן על יהודה ולציין שלא נשא אישה כנענית. אך הביטוי שמעניין אותנו כאן הוא "נר המקום" – איש חשוב, אציל, עשיר מנכבדי המקום. והמדרש אומר: אל תקרא שוע אלא שוע. מה יכול להיות המקביל לביטוי זה בימינו? בשפות אחרות? ראה עוד ביטוי הפוך שם על ער שהיה רע בעיני ה'"שהוערה מן העולם". היינו שהתרוקן והסתלק.

¹⁵ בפתרון החלום של שר המשקים ושר האופים מדגיש יוסף "לאלהים פתרוניים" (עוד ביטוי שנכנס לשגרת לשון ימינו?) ונתן את הקרדיט למי שהקרדיט באמת שלו, לקב"ה שהוא ייתן לו את פתרון החלום. כך גם בפתרון החלום לפרעה בפרשת מקץ הסמוכה: "ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה - תלה הגדולה בבעליה" (בראשית רבה מקץ פט ט). וכך גם אצל דניאל (פרק ב). אבל בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק מא נראה שהוא מתייחס (גם) לפרעה: "ויען יוסף את פרעה לאמר

ביטויים נוספים

להלן בתמצית מכמני לשון נוספים מהפרשה שלא הספיקונו למצותם (בסוגריים מקורות בראשית רבה בפרשה):

גץ אחד שורף קוצים הרבה – יעקב ויוסף מול בית עשו ואלופיו (פד ה)

לסרוג על הספר – קליעת פיוטים וסיפורים בתוך ספר נבואה (דניאל) ועדיין הוא ספר קודש (פה ב)

תבן לעפריים (כשפים למצרים, גזות בדמשק וכו') – להביא דבר מיותר למקום שהוא מצוי הרבה (פו ה).¹⁶

אתם מסתכלים בתכשיטיה ואני מסתכל בניביה – קישוטיה של אשת פוטיפר מול סכנותיה (פו ד).¹⁷

חלב עיזים שחורות וחלב עיזים לבנות אחד הוא – במעשה אשת פוטיפר (פז ה)

אף על פי שאין נחש, יש סימן – מקרים בהם מותר לסמוך על סימן ואין זה נחשב ללחש (פה ה).¹⁸

זרוק מקל לאויר ועל עיקרו הוא עומד – הדבר חוזר לשורשיו, הגנים עוברים בירושה, יוסף היה יפה תאר כאימו (פו ו).¹⁹

שבת שלום
מחלקי המים

¹⁶ בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. תלה הגדולה בגדול, מכאן שצריך אדם להתפלל בשלומה של מלכותו". ראה דברינו [תשמע חלום לפתור אותו](#) בפרשת מקץ וכן [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא..

¹⁷ ראה דברינו [תנו לכם מופת](#) בפרשת וארא.

¹⁸ ראה דברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#) בפרשה זו. כך גם לגבי הביטוי הבא.

¹⁹ ראה דברינו [נחש אליעזר](#) בפרשת חיי שרה.

¹⁹ בכל המקרא, רק על רחל ויוסף נאמר שהיו יפי תאר ויפי מראה (בראשית כט יז, לט ו). על אסתר (ב ז) נאמר שהייתה: "יפת תאר וטובת מראה". אלה השניים או השלושה (אסתר הייתה מצאצאי בנימין בנה של רחל). ראו פירוש רש"י בראשית כט יז: "תאר - הוא צורת הפרצוף ... מראה - הוא זיו קלסתר".